

**РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦЕРКОВ В ПРОЦЕСІ ВІДНОВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА В УНР ТА ЗУНР
THE ROLE OF NATIONAL CHURCHES IN THE PROCESS OF RE-ESTABLISHMENT
OF THE UKRAINIAN STATE AND LAW IN UNR AND WUNR**

Черник Н.С.,
*викладач Івано-Франківського університету
права імені Короля Данила Галицького*

У статті розглядаються християнські засади теологічних доктрин та їх вплив на відновлення української держави і права. Обґрунтовується думка, що православна та греко-католицька церква є носіями національної свідомості.

Ключові слова: християнство, теологія, держава, право, політична ідеологія.

В статье рассматриваются христианские принципы теологических доктрин и их влияние на возобновление украинского государства и права. Обосновывается мнение о том, что православная и греко-католическая церковь являются носителями национального сознания.

Ключевые слова: христианство, теология, государство, право, политическая идеология.

The article examines christian principles of theological doctrines and their influence on restoration of the Ukrainian state and law. The idea that Orthodox and Greek-Catholic churches are the exponents of national consciousness has been substantiated.

Key words: christianity, theology, state, law, political ideology.

Постановка проблеми. Розбудова правової держави, реальне забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні передбачають формування в суспільстві високого рівня правосвідомості. Неодмінною передумовою ефективного вирішення даного завдання виступає розвинута моральна культура носіїв правової свідомості – громадян та представників органів публічної влади.

Важливу роль у становленні такої культури відіграють духовно-релігійні чинники, які, будучи компонентами правосвідомості, істотно впливають на процеси створення, тлумачення, застосування і реалізації юридичних норм. Дія релігійно-моральних складників правової свідомості стає особливо значимою на тлі процесу релігійного відродження, який триває в Україні. Саме ці положення становлять актуальність піднятої проблематики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання християнських засад в українському праві, приділено достатньо уваги в працях В. Бачиніна, Д. Вовка, Р. Папаяна, в різних часописах вийшли статті З. Антонюка, В. Бондаренка, А. Залужного, М. Костицького, І. Міма, Ю. Оборотова, М. Ковронюка, Л. Ярмою та інших.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження тих християнських засад українського права, які прослідковувалися у теологічних доктринах двох гілок національних церков, мова йде про українську автокефальну православну та греко-католицьку церкву. Саме вони були носіями національної правосвідомості та державотворення часів УНР та ЗУНР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо аналізувати історичний етап становлення Української автокефальної православної церкви, то початки її організації були оформлені рішенням Директорії від 1 січня 1919 р. Але ідея відбудови самостійної української православної церкви поширилася з часу створення Центральної Ради. На Всеукраїнському православному церковному соборі у 1918 р. духовенство і миряни піднімали питання про відновлення в Києві незалежної від Москви автокефальної церкви. Дерусифікація церкви почалася стихійно у Полтаві, Кам'янці-Подільському, Лубнах, Катеринославі. Організаційне оформлення УАПЦ завершено на Всеукраїнському православному соборі в Києві 14-30 жовтня 1921 р. вже при більшовицькій владі [1, с. 17].

На Соборі були затверджені канони та устрій церкви, сформована ієрархія. Мали місце певні новації – висвячення в єпископи одружених священників, соборноправність її устрою, сакралізація української мови та впровадження в церковне життя національних звичаїв і традицій. Керівництво церквою здійснював Всеукраїнський православний церковний собор, а в міжсоборний період – Всеукраїнська православна церковна рада (ВПЦР). Почесним головою ВПЦР був митрополит Київський і всієї України В. Липківський. Пізніше – митрополит Микола Борецький. У 20-х роках налічувалось більше тисячі парафій, 2 млн. віруючих (бл. 14% населення України), 30 єпископів, 1500 священників. У січні 1930 р. під тиском радянської влади УАПЦ була змушена само-розпуститися.

Відродження церкви настало в роки Другої світової війни. 24 грудня 1941 р. з благословення першоєрарха Польської автокефальної церкви митрополита Діонісія почалася діяльність УАПЦ. Уже в 1943 р. церква нараховувала 13 єпископів, 1700 священників, 3 тисячі парафій. Очоловав церкву митрополит Полікарп (Сикорський). Німецька окупаційна влада пригнічувала церкву, намагаючись встановити над нею тотальний контроль.

Наприкінці війни частина духовенства на чолі з митрополитом Полікарпом перебрались на захід Німеччини. Пізніше діяльність УАПЦ поширилась і в Західній Європі. В Україні УАПЦ почала відроджуватися в кінці 80-х років ХХ ст. У 1990 р. до України переїхав митрополит Мстислав (Скрипник) – першоєрарх УАПЦ США і Канади і в червні 1990 р. на всеукраїнському Соборі він був обраний патріархом Київським і всієї України. У червні 1992 р. відбувся об'єднавчий собор УАПЦ і УПЦ, на якому було утворено УПЦ Київського патріархату. У грудні 1992 р. об'єднана церква знову розкололася [2, с. 23].

Деяко більшу і активну іншу роль із безпосередньою участю в державотворчих процесах відіграла Українська греко-католицька церква. В ХХ столітті вона більше 40 років (з 1900-1944 рр.) була очолювана митрополитом Андреем (Шептицьким), людиною, високоосвіченою (мав докторати з права, філософії і теології), аристократом, представником давнього боярського українського роду. Він був членом палати панів (вища палата парламенту у Відні), членом Галицького краєвого Сейму.

Митрополит відстоював права українців перед керівництвом Австро-Угорської держави, в 1910 р. домагався відкриття Українського університету. Був арештований російською окупаційною владою в 1914 р. та польською окупаційною владою у 1918 р. та в 1923 р. [3, с. 19].

Зауважимо, що релігійно-церковна діяльність митрополита постійно спрямовувалася на поширення сфери впливу Греко-католицької церкви у Росії, де було сотні тисяч переселенців і військовополонених із Галичини.

Саме через неї і пропонувалося здійснити об'єднання церков Заходу і Сходу. Ідеї екуменізму лягли в основу роботи проведеного ним у Петрограді 19-31 травня 1917 р. синоду Російської Греко-католицької церкви, на якому іменовано екзархом монаха-студита Леоніда Федорова. Тоді ж у Києві він заклав католицький Апостольський вікаріат для всієї України на чолі з о. Михайлом Цегельським.

Національно-державницька позиція А. Шептицького проявилася також у його підтримці Брест-Литовського договору від 9 лютого 1918 р., за умовами якого українські етнічні землі Холмщини і Підляшшя відійшли до Української Народної Республіки. У промові у Відні перед Палатою панів 28 лютого 1918 р., відстоюючи право народів на державно-політичне самовизначення, А. Шептицький подякував австрійському урядові за розуміння українських прагнень й підтримав право на самовизначення Східної Галичини. Спільно з українськими послами він домагався ратифікації австрійським парламентом Брестського договору, відділення українських земель від польських і надання їм національно-культурної автономії. Коли ж Відень зігнував вимоги українців, митрополит підтримав парламентську репрезентацію скликати у Львові представницьку Конституанту, що мала вирішити політичні перспективи українських земель поліетнічної імперії Габсбургів.

Восени 1918 р. могутні хвилі національно-визвольного руху зруйнували Австро-Угорську імперію, і на її уламках утворилися незалежні Польща, Угорщина, Чехословаччина, Югославія. 18-19 жовтня у Львові відбулася Конституанта – (представницьке зібрання близько 500 українських громадсько-політичних і релігійних діячів), яка обрала Українську Національну Раду й проголосила на українських етнічних землях Австро-Угорщини відродження незалежної Української держави. Велелюдне віче на майдані біля собору св. Юра 20 жовтня одностайно схвалило рішення щодо суверенітету українських земель. Греко-католицька церква, політичний курс якої завжди відповідав національно-політичним інтересам народу, рішуче підтримала державотворчі ухвали Конституанти. Її владика митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин і Й. Коциловський, протоігумен Галицької провінції Василянського Чину П. Філяс і майже два десятки священників були обрані до Національної Ради й активно включилися у її законотворчий процес [4, с. 42-43].

Отже, греко-католицизм як теорія і практика національно-релігійного життя, органічно влився в загальнонаціональний державно-соборний рух українства.

Греко-католицьке духовенство, яке вітало проголошення незалежної Української Народної Республіки в січні 1918 р., взяло активну участь у Листопадовій національно-демократичній революції 1918 р. та розбудові Західно-Української Народної Республіки, яка була уконститутована тимчасовим основним законом від 13 листопада 1918 р. «Як настав догідний час, по Першій світовій війні, 1918 р., українське католицьке духовенство в Галичині стануло широко в ряди будівництва «своєї хати», Української Держави», – згадував активний учасник тих подій отець Іван Лебедович. Перші наради, перші кур'єри до сіл, перша підготовка до переобрання влади на місцях проходила в безлічі випадках у священничих домах. Тон у державотворчій діяльності кліру на місцях задали владика, насамперед А. Шептицький.

Папа Бенедикт XV пильно стежив за національно-демократичними революціями у Центрально-Східній Європі. Вже на початку листопада 1918 р. він розпорядився нунціо у Відні ввійти «у приязні відносини з різними націями Австро-Угорської імперії, що тепер створили незалежні держави». Папа підтвердив, що Апостольський Престіл поважає «законні зміни народів, політичні чи територіальні». Загалом державне будівництво у молодій республіці йшло швидкими темпами. 9 листопада сформовано уряд, у якому посаду Державного секретаря віросповідання зайняв Олександр Барвінський.

Згідно з Тимчасовим Основним законом ЗУНР низовими органами влади стали повітові комісари із складу повітових Національних Рад, у діяльності яких брали участь священники. «На цілому терені відродженої української Галицької держави», – підкреслював історик церкви української діаспори Григорій Лужницький, – «не було ні однієї повітової Української Національної Ради, в якій представник Української Католицької церкви не займав би чільного місця».

Десятки священників були серед організаторів переобрання влади на Золочівщині, Бродівщині, Сколівщині, Самбірщині, а також у містах і містечках – Долині, Рудках, Краківці, Збаражі, Зборові, Угневі. У першій декаді листопада 1918 р. вони увійшли до виконавчих і представницьких органів української адміністрації. Зокрема, священники очолювали повітові ради в Городенці (о. Іван Пісецький), Кам'янці-Струмилівій (о. Михайло Цегельський), Ліську (о. Василій Мисик), Печеніжині (о. Іван Майковський), Підгайцях (о. Іван Токар), Радехові (о. Степан Петрушевич), Стрию (о. Остап Нижанківський), Сяніку (о. Пантелеймон Шпилька), Терехові (о. Степан Мохнацький), Щирці й Збаражі (о. Володимир Могильницький).

Зрештою, була й досить питома вага духовенства у вищевказаних радах. Зокрема, у складі Косівської повітової ради із 25 членів було 4 священники, Радехівської – з 5 осіб 2 священники. Зауважимо й те, що кожен сьомий член Національної Ради ЗУНР (14%) був також священником. Комісарами судових повітів Винники, Поморяни та міста Добромила також працювали священники. У повітах Бережани, Долина, Зборів, Жовква, Радехів, Турка священники очолювали Харчеві Управи.

Значною подією греко-католицького духовенства став з'їзд у Станиславові 7-8 травня 1919 р., скликаний за дорученням митрополита (який залишався у блокованому Львові) єпископом Григорієм Хомишиним. Більше як 200 діячів церкви, священників і польових духовників прийняли ухвали, скеровані на активізацію церкви в розбудові Української держави, консолідацію мирян «для укріплення української державності на християнських основах». З'їзд закликав духовенство і вірних самовіддано працювати та захищати незалежність ЗУНР у боротьбі з ворогами, надіслав вітання воякам Галицької армії. Духовенство також звернулося з меморіалом до Апостольської столиці, в якому осудило поведінку римо-католицького (польського) духовенства на Волині, Холмщині й на зайнятих частинами ЗУНР територіях.

У серпні А. Шептицький спільно з єпископами Григорієм Хомишиним і Йосафатом Коциловським провели у Перемишлі спільну нараду й звернулися до кліру й вірних з пастирським листом, в якому засуджувалася війна, висловлювалося співчуття полеглим за волю України і віра у майбутню перемогу. Але ситуація у краї була дійсно важкою. Лихоліття війни завдало величезної шкоди українському народові та його церкві.

У наступні роки глава Греко-католицької церкви постійно вшановував організаторів і захисників ЗУНР, утім, залишався послідовним захисником морально-етичних засад співжиття українців і поляків і, зрозуміло, національно-державницьких прав вірних йому католиків східного обряду. При цьому він засуджував й екстремізм пра-

ворадикальних сил західноукраїнського суспільства. Як відомо, згідно з Ризьким договором до складу Другої Речі Посполитої увійшли великі території, заселені українцями. За підрахунками львівського етнолога професора Степана Макарчука, у Польщі на початку 20-х років проживало 4686 тис. українців. Більшість їх заселяли Львівське, Тернопільське, Станіславівське воєводства та Волинь (3920 тис.). Внутрішня політика Варшави спрямовувалась на повну інтеграцію окупованих українських земель у складі Другої Речі Посполитої. Всупереч міжнародним угодам щодо Галичини, польський уряд здійснював на її землях жорстку окупаційну політику, прагнув винищити українські інституції, асимілювати населення шляхом його колонізації. Зокрема, кількість українських народних шкіл з 793 (у 1924 р.) за три наступних роки скоротилася до 337. У Східну Галичину переселено близько 200 тис. поляків-колоністів (здебільшого колишніх військовиків, які витіснили українців із прикордонних теренів та багатьох повітових міст). 1939 р. у Львові нараховувалося менше 20 % українців, в інших галицьких містах вони склали не більше половини мешканців.

Митрополит Андрей відкривав світські й духовні навчальні заклади, лікарні, товариства, монастирі, банки. За часів польської окупації виступив проти колонізації українського населення. Передбачаючи репресії радянської влади, висвятив у грудні ректора Академії Йосифа Сліпого на єпископа та призначив його своїм заступником. Митрополит підтримав відновлення української держави в 1941 р., був почесним Президентом Української національної Ради, а з 1944 р. – Всеукраїнської національної ради як представницьких громадських органів українського населення спочатку Галичини, а пізніше всього українського населення на окупованих німцями українських землях. Митрополит Андрей від-

стоював ідею української незалежної держави перед німецькими вищими органами. Але нацисти були категорично проти цього. Після смерті митрополита Андрея його справу продовжив наступник – митрополит (пізніше патріарх) Йосиф Сліпий.

УГКЦ продовжувала душпастирську службу в умовах нового (старого) радянського тоталітаризму, підтримувала визвольну боротьбу УПА. У квітні 1945 р. митрополит Йосип зі всіма єпископами був заарештований НКВД. У березні 1946 р. відбувся військовий псевдосуд, який розпустив УГКЦ.

Будучи високоосвіченим теологом, владика Йосиф мав дещо інші погляди (порівняно з владикою Іларіоном). Точніше до пори до часу дотримувався його волею обставин. Але в екстремальних ситуаціях, коли стало очевидним, що сили темряви проникли до Російської православної церкви, у мислення її вищого духовенства, він перестав ідеалізувати «Святу Столицю» (Київ, підтримуваний РПЦ) [5, с. 77].

Це сталося тільки на схилі віку, коли Й. Сліпий почав певною мірою утверджувати одну із світлоносних ідей – ідею киевоцентризму. Але й тоді така позиція не могла бути цілісною, позаяк суперечила його ж поглядам на «Апостольську Столицю» як на нібито єдиний канонічний центр Вселенської Церкви (незважаючи навіть на численні переслідування греко-католиків упродовж століть, про які він сам недвозначно писав у своєму «Заповіті»).

Висновки. Отже, світлоносні тенденції киевоцентризму Й. Сліпого фактично є прагненням еkleктично поєднати ірраціоналізм православного Сходу із раціоналізмом католицького Заходу. У той же час богословсько-філософські писання Українського Православ'я XI-XVIII ст. пропонувалися вважати також і спадщиною Української Греко-Католицької церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий А. Релігія й церква – основні релігії української історії / А. Великий // Релігія в житті українського народу. – Мюнхен – Рим – Париж, 1966. – Ст. 17-21.
2. Гайова О. Соціальна роль Церкви в умовах окупаційних режимів / М. Гайковський // Церква і соціальні проблеми : Енцикліка «Сотий рік». – Львів, 1993. – Ст. 20-23.
3. Гайова О. Християнські засади суспільної діяльності Митрополита Андрея Шептицького / О. Гайова // Київська Церква, 1999. – № 4. – Ст. 18-22.
4. Гладка Г. Державотворча концепція митрополита Андрея Шептицького в період Першої світової війни / Г. Гладка // Нова політика. – 1999. – № 2. – Ст. 41-44.
5. Гринів О. Йосиф Сліпий як історик, філософ, педагог: монографія / О. Гринів. – Львів, 1994. – 432 с.